Dezinformasiyaya qarşı dünya modeli

Dünya İqtisadi Forumu 2026-cı il üzrə qlobal risklərlə bağlı hesabatında feyk xəbərlər və dezinformasiya məsələsinə də toxunub. Feyk xəbər və dezinformasiya qarşıdakı illər üzrə proqnozlaşdırılan risklər sırasında dərəcəsinə görə 2-ci yeri tutub.

Müşfiq ƏLƏSGƏRLİ,
XQ-nin media eksperti

Məlumat üçün qeyd edək ki, dezinformasiya mahiyyət etibarilə qədim dövrlərin məhsuludur. İnformasiya savaşının mühüm elementi olması baxımından rəqabət, münaqişə, müharibələrlə həmyaşıd sayılır. Fərqli adlar altında həmişə mövcud olub. İndiki terminin – "dezinformasiya" sözünün məşhurlaşması ötən əsrin 60-cı illərinə təsadüf edir. 1965-ci ildə Sovet İttifaqı ilə ABŞ arasında mövcud olmuş "soyuq müharibə dövrü"nün şərtləri kontekstində elmi ədəbiyyata gətirilib. Rəqib olan bu dövlətlər bir-biri haqqında qəsdən saxtalaşdırılmış məlumatlar – dezinformasiyalar yaymaqla qarşı tərəfə zərər vurmağa çalışıblar. Amma Sovet İttifaqının dağılması, "soyuq müharibə"nin bitməsi dezinformasiya amilini aradan qaldırmayıb. Dezinformasiya siyasi savaş elemetinə çevrilərək inkişaf etdirilib.

Son 30 ildə "dezinformasiya"nın xarakteri və kəmiyyəti dəyişib. Nüfuzlu "PolitiFact" platforması 2016-cı ildə "dezinformasiya"nı "siyasətin fenomeni" elan edib. Bu qənaət ABŞ-də keçirilmiş prezident seçkisi zamanı namizədlər tərəfindən yayılan informasiyaların təhlil edilməsi ilə formalaşıb. "PolitiFact" bu nəticəyə gəlib ki, prezidentliyə namizədlər də, mövcud prezidentlər də bu alətdən yararlanırlar. Məşhur tədqiqat mərkəzlərindən olan "Statista" da bu yöndə tədqiqatları inkişaf etdirib. 2022-ci ildə keçirdiyi sorğunun nəticələri üzrə hazırladığı hesabatda qeyd edib ki, "dezinformasiya" təhlükəli hal alıb. 2026-cı ildə isə Davos Forumu dezinformasiyanı qarşıdakı illərdə dünyanı təhdid edən risklər sırasında 2-ci yerdə göstərib. Dinamika sürətlidir. 10 il ərzində dezinformasiya "siyasətin fenomen"dən "dünyanı təhdid edən riskə" çevrilib.

"Feyk xəbər" və onun ən zərərli tiplərindən sayılan dezinformasiyanın sürətli artımının səbəbləri barədə danışarkən, 2 mühüm amil önə çəkilir. Onlardan biri internet informasiya resurslarının, xüsusilə sosial şəbəkə platformalarının kəmiyyət və forma baxımından çoxalmasıdır. Analitik mərkəzlər bildirirlər ki, yeni media alətlərinin, xüsusilə, sosial şəbəkə platformalarının inkişafı paralel olaraq "saxta xəbər"in çoxalmasını stimullaşdırır. Qeyd olunur ki, sosial şəbəkə platformaları "saxta xəbər"i digər kommunikasiya tiplərinə nisbətən, 6 dəfə sürətlə yayırlar. Auditoriyaları da böyükdür. Son statistikaya görə, dünya əhalisinin 70 faizə yaxını bu platformalardan istifadə edir. Azərbaycanda da durum təqribən buna yaxındır, əhalinin 65 faizdən çoxu sosial şəbəkə istifadəçisidir.

İkinci amil isə siyasi gərginliyin qlobal səviyyədə artmasıdır. Münaqişələr, qarşıdurmalar çoxaldıqca, dezinformasiyanın kəmiyyəti də artır. Zatən dezinformasiyanın mahiyyəti budur. "Saxta xəbər"in (Fake news) növləri arasında ən ziyanlı olanı "dezinformasiya"nı digərlərindən fərqləndirən amil budur ki, o, bilərəkdən saxtalaşdırılmış, qərəzli şəkildə manipulyasiya edilmiş fakt və məlumatları nəzərdə tutur. Ekvivalent olaraq "rəqib tərəfdə təxribat törətmək məqsədilə düşməncəsinə yayılan saxta məlumat" cümləsindən istifadə edilir. Elmi ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, "Dezinformasiya bilərəkdən saxtalaşdırılmış yalan məlumatdır, mahiyyətində mənfur motivlər vardır. Zərərli niyyətlər üçün yaradılmışdır".

Mənzərə göz önündədir. Problem aydın görünür. Texnologiya inkişaf etdikcə, generativ süni intellekt alətləri çoxaldıqca, həmçinin, siyasi münaqişələr qızışdıqca, dezinformasiyaların sayı da çoxalacaq. Problem də burdadır. Hər kəs vəziyyətin təhlükəli hal aldığından danışır. Bəs çıxış yolu nədədir? Dezinformasiyanın qarşısını almaq üçün təklif edilən modellər fərqlidir, yanaşmalar müxtəlifdir.

Azərbaycan qlobal səviyyəli dezinformasiyalardan zərər çəkən dövlətlər sırasındadır. 30 il müddətində Ermənistanla münaqişə vəziyyətində olması ölkəmizi total xarakterli dezinformasiya axınının hədəfinə çevirib. Amma Qarabağ münaqişəsinin bitməsi dövlətimizə qarşı yönələn dezinformasiyaların bitməsi anlamını daşımır. Ölkənin strateji mövqeyi, qoşulduğu lokal və qlobal layihələr bizə qarşı yönəlik dezinformasiyaların kəmiyyətini artırır. Azərbaycan bu tip təxribatları necə zərərsizləşdirir? Dezinformasiyaya qarşı mübarizədə hansı modeldən faydalanır? Mövzunu növbəti yazımızda inkişaf etdirəcəyik.

Xalq qəzeti.- 2026.- 24 yanvar (№14).- S.6.